

Zlomků předsokratovských myslitelů,⁶ vidíme, že ústřední filosofickou otázkou všech prvních filosofů byla otázka: co je vposledu skutečnost? Co je základem všeho, co jest? (Tito myslitelé užívali třeba takových metafornických pojmů, jako je „počátek“ nebo „kořen“ apod. Je zřejmé, že v pravém slova smyslu nešlo o počátek, protože šlo o to, co je zároveň počátkem a zároveň koncem, z čeho všechno vzniká, ale do čeho se zase svým zánikem vrací, a čím vlastně a v podstatě jest v době mezi svým vznikem a svým zánikem. Podobně tomu je i u slova kořen: strom ve skutečnosti nevyrůstá z kořenů, a tím méně se při svém zániku do kořenů vrací. Právě proto musíme ty pojmy chápat jen obrazně a musíme spíše hledět na to, v jaké souvislosti a v jakém významu jich přenesení bylo používáno.) Tak třeba jeden filosof prohlásil, že vposledu je všechno voda. Co to znamená? Viděl, že v zimě voda tuhne a při varu že se mění v páru. Viděl, že živé bytosti a zvláště rostliny nemohou bez vody růst ani žít. Poněkud směle z toho vyvodil, že vše tekoucí je voda (jako oceán, z něhož se pozvedá pevnina) a že vzduch je voda vypařená a všechny tuhé látky že jsou voda zmrzlá. Bylo to poněkud nahodilé; dobře chápeme, že jiný filosof dal přednost vzduchu a že tekutiny prohlásil za sražený, zkapalněný vzduch a pevné látky za vzduch ztuhlý. Dodnes víme, že takřka všechny látky můžeme převést do různých skupenství (jenom je někdy velmi obtížné splnit potřebné podmínky). Thalés proto zřejmě neměl na mysli H₂O, když mluvil o vodě. Podstatou jeho myšlenkového pokusu je tedy úsilí najít to, co je základem všeho. (Jiní filosofové nacházeli pak tento základ např. ve čtyřech světových živlech, pořádaných Láskou a Nenávistí jako světovými silami, nebo v tzv. semenech věcí, nebo v atomech, nebo v idejích jako pravzorech atd., ale základní otázka tu stále zůstávala.) A zvláště jedna věc byla důležitá: tímto základem mohlo být jen něco věčně trvajících, neměnného. Když byla někde vidět nějaká změna, nějaký pohyb, pak to znamenalo, že nejde o pravou, poslední skutečnost, ale pouze o něco, co probíhá jaksi jen na jejím povrchu. Tu šlo nanejvýš o nějakou odvozenou rovinu skutečnosti, nikoli

6 K. Svoboda, *Zlomky předsokratovských myslitelů*, Praha 1962.

po i
ctol
nem
svér
(19)
loso
kráb;
ho t
přec
jedn
Proi
V žc
pise
novi
ba,
ni n
texti
kon
krof
e. 15
kažc
odei
stáv
theo
fakt
blit
fick
řádn
čtu t
něk
OIK
199
nos

Sešit 2

(30. 11.–5. 12. 1971)

1. Ontologie a její otázky

Ve svých úvahách jsme se dostali až k otázce tzv. základu filosofie (nebo vůbec myšlení a vědomí). To je velmi důležitý bod, u něhož se musíme podrobněji rozhlédnout po řadě souvislostí, které nás ovšem zavedou ke zcela nové problematice. Už jsem naznačil, že jedna důležitá cesta k novému pochopení světa (tj. celé skutečnosti, do níž ovšem náležíme i my) vede přes správné porozumění tomu, jak vědomí (ale, jak si hned řekneme, událost vůbec) zůstává při sobě, u sebe tím, že je schopno se k sobě vracet. Tato schopnost návratu k sobě je však jen rubem schopnosti vyjít ze sebe a dojít k něčemu vnějšmu. Předpokladem plného uchopení této skutečnosti u filosofie je správné vidění různých forem a různých úrovní onoho vycházení ze sebe a návratu k sobě ve všech vrstvách světové skutečnosti. A tak v tomto okamžiku už přestáváme mluvit o filosofii (o myšlení, o vědomí), ale vstupujeme už do filosofie samotné, pokud se zabývá vším (tj. veškerenstvím, světem). A protože se tato část filosofie bude zabývat (resp. zabývá) základními strukturami a momenty toho, co jest, tedy jsoucna vůbec (*řecky to ov*), říká se jí ontologie; pokud přerůstá v pojetí světa jako celku, mluvíme o kosmologii, a pokud se chce soustředit na otázku počátku a vývoje světa, o kosmogenezí. V tomto sešitu nám však půjde hlavně o problematiku ontologickou, a jenom občasnými poznámkami si ukážeme některé souvislosti jiné.

2. Staré Řecko: otázka po arché

Filosofie v plném slova smyslu vznikla někdy v 7. (možná už v 8.) století př. Kr. v Řecku. Když třeba jen letmo nahlédneme do

o rovinu původní a základní. Tento důraz byl někdy tak zesílen a přehnan, že základ skutečnosti byl považován za jedině skutečný, zatímco všechno další bylo prohlašováno za neskutečné, za pouhé zdání. (Tak tomu bylo zejména u eleatů, ale také u atomistů, Plátón mluvil o „světě stínů“ apod.)

3. Moderní doba: elementární částice

V průběhu více než půl třetího tisíciletí se ve filosofickém tázání po poslední skutečnosti, po základu toho, co jest, mnohé změnilo; ale nikoli vše. Dosud má tázání prvích filosofů pro nás i platné momenty. Jednu věc však víme: není nic tak věčného a neměnného, co by mohlo být základem všeho světového dění, není nic, co by zůstávalo uprostřed všech pohybů a procesů beze změny. Musíme se proto ptát: je tím otázka po základu vši skutečnosti vyřízena jako nesmyslná? To by bylo jistě předčasně tvrzení. Vzpomeňme si, že dnes máme velmi pěkný přehled o všech chemických prvcích, a dokonce i o většině jejich izotopů (to jsou prvky téhož atomového čísla, ale různé atomové váhy), víme mnoho i o tzv. transuranech, tj. prvcích, které jsou tak nestálé díky své komplikované stavbě a velké atomové váze, že se prakticky hned rozkládají, takže je v běžných podmínkách naší části kosmu vůbec nenajdeme atd. O tom všem tedy nemůže být sporu: všechny známé látky, z nichž sestává náš svět, lze nějakým způsobem převést a odvodit ze základních chemických prvků. Ale tyto prvky nejsou tím posledním základem, který hledá filosofie. Samy jsou ještě dosti složitými soustavami částic (ještě) mnohem jednodušších, ještě elementárnějších, z nichž můžeme uvést hlavně protony, neutrony a elektrony. Také těchto částic je dnes už známa celá řada a stále jsou objevovány nové. Vzniká otázka, zda už o nich anebo o jakýchkoli dalších, ještě menších a ještě základnějších částicích budeme někdy moci prohlásit, že jsou tím nejspodnějším, nejprvnějším základem. Až sem je to otázka, která náleží do oboru fyziky (fyziky částic) a nemůže být jednoznačně řešena cestou filosofickou. Ale součástí této otázky (a každé otázky, ať už je kladena v jakémkoli oboru) je vždy také něco, co může být kompetentně prozkoumáno pouze filosofickou cestou. A o to nám nyní půjde.

4. Primordiální ontologická rovina

Důležitý je totiž rozdíl mezi otázkou po *arché*, i když ji kladli a na ni odpovídali třeba starověcí atomisté, a mezi moderní otázkou po elementárních částicích. Nejnovější vývoj fyziky (prakticky ve 20. století) hodně zrelativizoval pojem „částice“. Už to není nějaký nový „atom“ (= nedělitelná poslední částice hmoty), ale je to spíše jakýsi roj událostí. Nejde už o základní neměnnou partikuli, ale o dějící se strukturu neboli o strukturované dění. A tu může filosofie v myšlenkovém pokusu přeskočit otázku, na niž teprve musí odpovědět vývoj fyziky částic, z nichž sestává nitro atomů, a může si metodicky (tj. aniž by to definitivně považovala za rozhodnuté) stanovit (postulovat), že se bude zabývat tou nejzákladnější, neelementárnější rovinou, na níž už nějaké takové dění probíhá. Latinsky se řekne „soucno prvního řádu“ *ens primi ordinis*; „první řád“ = *primus ordo*. Rovinu prvního řádu tak můžeme nazývat rovinou primordiální. Tedy ještě jednou: necháváme zatím nerozhodnuto, která rovina může být považována za primordiální (to necháme na fyzice), a dokonce i to, zda vůbec taková primordiální rovina existuje (a to znamená: v jakém smyslu ano a v jakém nikoli). Jenom na zkoušku předpokládáme, že ano, a tážeme se na důsledky, pokud tomu tak je, a na některé další otázky, které pak vzniknou a které bychom bez tohoto předpokladu na zkoušku vlastně ani nemohli formulovat.

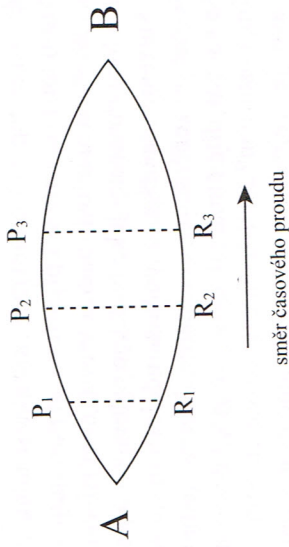
5. Změna a událost

Předpokládejme tedy, že i na nejnižším stupni jsoucní vládně změna a nikoli trvání. Jak je možno tuto primordiální skutečnost pojmově, myšlenkově uchopit? Co vlastně znamená změna? Znamená, že to, co bylo, už není, a naopak že je něco, co nebylo. Změna je tedy buď konec, nebo začátek, někdy obojí: něco končí a něco jiného začíná. Ale to, co končí, také někdy začalo, a to, co začíná, jednou skončí. Ono hrubé chápání změny, jež jsme naznačili (prof. Kozák říkal, že „atom“ je řeznický pojem – znamená totiž, že už se dále nedá krájet, sekati; mohli bychom podobně říci, že také změna v uvedeném smyslu je pojmem řeznickým: nezná

než konec – nebo počátek; držíme se chvíli této myšlenky), však jakoby docela zapomíná, že mezi počátkem a koncem ještě něco musí být, že při změně, která je koncem starého a počátkem nového, jde vlastně o konec a počátek, které k sobě nepatří, neboť ten konec náleží k jinému počátku, který je časově dřívější, a ten počátek náleží k jinému konci, k tomu, který teprve nastane. Počátek a konec, které k sobě patří, nejsou ovšem koncovými body něčeho, co mezitím neměnně trvá, ale co se také proměňuje, děje se a probíhá. To, co má svůj počátek, průběh a konec, budeme nazývat událostí. Změna je něco, co vidíme zvenci; proto tam konec a počátek nemusí navzájem souviset, to jen my, vnější diváci, vidíme nebo klademe vedle sebe a do souvislosti něco, co tak spjatě není. Naproti tomu vnitřní průběh události je něco vskutku souvislého, navzájem spjatého „v čase a prostoru“ způsobem, který není pouhou nahodilostí. A to je právě to, co nás nejvíc zajímá: událost, která je podle předpokladu situována na primordiální ontické rovině, tedy primordiální událost, není bodem bez rozměru (ani v časovém, ani v prostorovém smyslu), ale jakýmsi ohraničeným a vnitřně strukturovaným kusem dění. Nemůžeme, nedovedeme si to pomyslet jinak. Vezmeme-li jednou vážně, že v základu všeho jsoucného je proměnlivost, dění, procesualita atd., pak musíme připustit, že uvnitř vnějších hranic i té nejmenší a neelementárnější (totiž primordiální) události je ještě cosi jako vnitřní složitost, vnitřní proměnlivá stavba, struktura, vnitřní dění. A tak nutně přicházíme k chápání důležitosti rozdílu mezi vnitřním a vnějším. Pro stručnost teď jenom vyličím své pojetí a většinou upustím od argumentů, tj. od zdůvodňování, proč právě tak a ne jinak.

6. Časoprostorové kvantum

Primordiální událost musíme považovat za základní stavební kamen vesmíru. Někdy to moderní fyzikové vyjadřují tak, že také prostor a čas (lépe: prostoročas) mají „atomickou“ strukturu, tj. nejsou nějakým universálním kontinuem (spojitostí), ale jakýmsi obrovským množstvím časoprostorových událostí, které ovšem přes svou elementární nepatrnost nejsou bodové, nýbrž mají svůj nepatrný rozměr v čase i v prostoru. Podobně jako se ve fyzice mluví

Obr. 1

o nejmenších „kvantech“ energie, můžeme mluvit o „kvantech“ času a prostoru (resp. časoprostoru). Primordiální událost je tedy takovým elementárním časoprostorovým kvantem. Jak asi vypadá struktura tohoto událostního „kvanta“? Je to zřejmě nejmenší jednotka dění, která má svůj vnější – tj. počátek a konec a jakýsi rozsah – a také vnitřek. Vnějšík si můžeme představit poměrně snadno schematicky jako nějaké vřetenó (obr. 1): bod A je počátkem, bod B koncem události v čase, body $\overline{PR}$ představují schematicky rozsah události v prostoru (ten zprvu roste, pak se zase zmenšuje); $\overline{P_1R_1}$, $\overline{P_2R_2}$, $\overline{P_3R_3}$ představují „okamžitou“ podobu tohoto rozsahu – jen si zároveň musíme uvědomit, že ve skutečnosti žádný menší okamžik, než je primordiální událost, resp. událostní kvantum, neexistuje! Mnohem obtížnější je pro nás, máme-li myšlenkově uchopit a potom schematicky znázornit vnitřní strukturu tohoto kvanta a vztah mezi jeho vnitřní a vnější stránkou. K tomu cíli musíme blíže pohlédnout na časový charakter událostí.

7. Časová orientace zvnějšňování

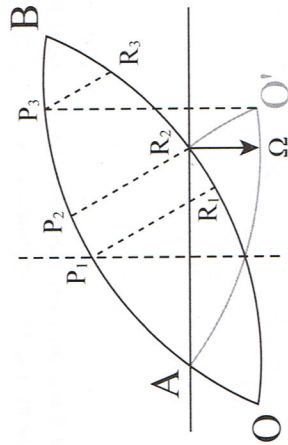
Pod vlivem staré tradice jsme nakloněni chápat čas jako lineární, tj. jako jakousi přímku, na níž můžeme kterýkoli okamžik zakreslit jednoznačně jako určitý bod. Od tohoto předsudku se však musíme osvobodit. Především proto, že neexistuje žádný takový pro všechny události jednotný čas, který by byl nezávislý na jejich místě a pohybu v prostoru. Zvláště však proto, že toto

posuzování času neprávem převrací skutečnost událostí vlastně naruby. Má-li totiž ona přímka představovat postupující čas, pak je zřejmé, že starší události budou vlevo, novější vpravo (tak počátek události označený jako bod A je nalevo od jejího konce, bodu B). Můžeme však říci, že počátek události je starší než její konec? Je novorozené starší než stařec, kterým jednou bude? Není spíše naopak dítě čímsi mladým, novým, kdežto stařec něčím letitým, obstaralým? Jestliže na časové ose umístíme budoucnost napravo, je zřejmé, že blíže budoucnosti musíme umístit dítě, kdežto stařec musí být umístěn blíže k minulosti. Tento rozpor musí být řešen novým pojetím času a dění. Toto nové pojetí bylo objeveno s velkou silou a genialitou v tzv. klasické německé filosofii, ale nejpřehnatelněji snad je najdeme vysloveno na jejím vrcholu, totiž u Hegela. Objev nepřišel sám sebou ani nespádl z nebe, ale byl umožněn skvělou myšlenkou Leibnizovou, totiž myšlenkou monády, která má svůj vnitřní vývoj (na rozdíl od starověkého pojetí atomistů, že atomy jsou uvnitř homogenní, tj. bez struktury a bez proměny). Pro naši nynější potřebu je nejdůležitější pojetí vztahu mezi vnitřním a vnějším jako zvnějšňování a zvnitřňování. Stručně tedy řečeno: počátek události není možno na časové ose umístit nejen nalevo od konce, ale nelze tak učinit vůbec na jedné rovině, v jedné osové přímce. Nebo jinak řečeno: počátek události ve vnějším smyslu není zdaleka jejím skutečným počátkem, ale pouze jeho prvním vyjevením, uskutečněním, zvnějšněním. Skutečný počátek je totiž čímsi vnitřním, ještě nezvnějšněným, co se teprve musí realizovat, uskutečnit. A proto ovšem předchází všemu, co můžeme označit jako počátek události (a takové označení ovšem je závislé na schopnosti rozpoznávat, postřehnout první známky realizace toho, co se připravovalo ještě předtím, než se to začalo realizovat). Jinými slovy: umístění bodu A na časové ose je závislé na tom, nakolik jiná událost je schopna na počátek naší události reagovat, tedy na reaktivitě jiných událostí. Skutečný počátek je však zvnějška nepostižitelný a proto naň nemůže žádná jiná událost reagovat, ale musí počkat, až se naše událost od svého počátku už natolik rozvine, aby zvnějška přístupné rysy tohoto rozvíjení či uskutečňování přerostly práh vnímavosti jiných, okolních

událostí. Časová orientace zvnějšňování je tedy právě opačná než náš obvyklý způsob řazení vnějších událostí, resp. jejich vnějších fázi: řadíme-li fáze, které se objevily časově dříve, nalevo od těch, které se objevily později, pak ještě nezpředmětněné počátky událostí musíme naopak zařadit napravo od jejich dalších, již zpředmětněných (nebo jinak rozvinutých) fází. A protože to nelze provádět na jediné časové ose, musíme najít jiné řešení.

8. Upravené schéma průběhu událostí

Zkusme považovat osu x za předěl mezi vnitřní a vnější stránkou události a upravme podle toho i schéma (obr. 2):

Obr. 2

Bod A je opět vnějším počátkem události a bod B jejím vnějším koncem, PR představují okamžitý rozsah (velikost) události, O je skutečným (nezvnějšněným) počátkem a Ω je koncem vnitřního dění události. Základním nedostatkem schématu ovšem zůstává to, o čem jsme se zmínili prve, totiž že předpokládá, že začátek O předchází začátku A ve stejném směru, v jakém předchází konci Ω ; ve skutečnosti by měl vnitřní začátek O ležet napravo od vnitřního konce Ω . Zatím to jen podržíme v paměti. Co z toho vyplývá pro uspořádání schématu? Zřejmě by obrazec, omezený body O, A, Ω a představující vnitřní stránku události, měl být správně převrácen zrcadlově podle nějaké osy y; např. (předběžný předpoklad) podle kolmice na osu x, procházející poloviční

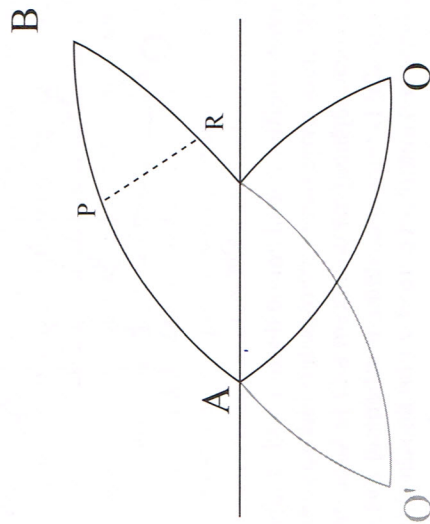
poloviny obrazce směrem doprava stále vzdalovaly od osy x ; není-li tomu tak, zda je možné, aby se opět navzájem přiblížily až na dotyk – a co by to vlastně potom znamenalo; 3) Zda nemůžeme v obrazech, jehož dolní polovina nebyla zrcadlově převrácena, a za předpokladu, že se konce „podkovy“ mohou opět přiblížovat, vidět cosi jako „vlnu“ energetického kvanta.

9. Reaktivita událostí a „svět“

Pokusme se zvážit možnosti takové interpretace nadhozeného schématu, která by nám dovolila uchopit některé skutečnosti a rysy, jež se ukáží být pro události podstatné.

Předevsím je tu otázka návratu: událost, která je schopna se k sobě vrátit, navázat na sebe a taktó v sobě pokračovat, není tou nejjednodušší, elementární událostí. V skutku nejjednodušším případem je taková událost, která se objeví, určitou (zřejmě značnou) rychlostí proběhne a zanikne. Moderní věda je jednou z oblastí, kde hlavně přetrvávají určité metafyzické předsudky: jedním z nich je názor, že vznik a zánik je pouhou iluzí, jakýmsi optickým klamem, že tzv. počátek události je pouhou transformací něčeho, co tu bylo už dříve, a naopak konec že je zase jinou transformací něčeho, co tu bude i nadále. Na jiném místě se k této otázce budeme muset vrátit (až budeme nuceni kritizovat určité přezívající pojetí kauzality a jednu neúnosnou filosofickou [generalizující] interpretaci tzv. druhého zákona termodynamického). Tady se omezíme na prosté tvrzení, že (jak jsme ostatně už řekli) neexistuje žádná trvalá, neměnná základna všech proměn, ale že všechno dění je zrnité povahy (rozpadá se na události nejrůznější úrovně i rozsahu) a že každá událost má svůj počátek i konec. Když událost skončí, přestává existovat a vzniká situace, jako by se taková událost nikdy neodehrála. Ovšem s jednou důležitou podmínkou: pokud na ni nějak nenaváže jiná událost. Pak ovšem už je situace změněna: nová, navazující událost reaguje na onu první, a proto neprobíhá, nemůže probíhat tak, jako by oné první nikdy nebylo. Tím, že na určitou událost reaguje událost jiná, přebírá na sebe něco z jejího průběhu, některé z jejích rysů a momentů, a dovoluje je tím takovým momentům přežít, přetrvat onu původní událost,

vzdálenosti mezi body A a O ; naznačme si tento převrácený obraz s vrcholem – počátkem O' světle šedou barvou. Průběh události pak bude vypadat, slovy vylíčeno, asi takto: skutečný počátek události (O') je uložen někde v budoucnosti (na pravé straně časové osy x) a rozvíjí se směrem k minulosti, tj. tak, že událost „stárne“. Nevyhnutelným důsledkem jejího „stárnutí“ se stává překročení hranice mezi její vnitřní a vnější stránkou: jakmile nějaká fáze vnitřního dění události tuto hranici překročí, dochází ke změně časové orientace: ve své zpředmětně podobě (zvnějška přístupné), ve svém zvnějšnění se událost rozvíjí opět směrem z minulosti do budoucnosti a tímto svým zaměřením jakoby simuluje, že její skutečný počátek je zakotven v minulosti, tj. že schematicky může být znázorněn bodem O . Náš výsledný obrazec tedy poněkud připomíná podkovu; zatím jsme totiž volili vřetenovitý tvar jen zkusmo, a neřešili jsme otázku, zda se neukáže jiná forma schématu být vhodnější k našemu cíli. Připusťme zatím bez argumentů jednu takovou úpravu (obr. 3):

Obr. 3

Jsou nasnadě otázky: 1) Zda jsou nějaké důvody, proč považovat za nezbytnou symetrii obou částí obrazce podle osy x ; na první pohled se zdá, že nemůže nic překážet tomu, aby jedna strana byla větší a rozlehlejší než druhá; 2) Zda je nezbytné, aby se obě

kteřá jim dala vzniknout. Prvním typem trvání je tedy navazování jedné události na jinou. Podívejme se na některé problémy, s takovými navazováním spojené, blíže.

O světě můžeme mluvit (ve smyslu zatím ještě nezpřesněném, jako o určitém okruhu skutečností) jenom díky tomu, že události nejsou navzájem bez kontaktů a bez schopnosti reagovat jedna na druhou. Kdybychom událost chápali leibnizovsky jako monádu, která „nemá oken“ (jimiž by mohla dosáhnout kontaktu s jinými monádami), pak by svět vlastně neexistoval. To, že věci trvají (i když nikoli věčně), je umožněno pouze tím, že události jsou schopné navazovat na jiné, starší události, jak jsme si už ukázali, a tak zprostředkovat trvání některých momentů. Tyto přetrvávající momenty událostí, přenašžené z jedné události do druhé, jsme zvyklí nazývat právě „věcmi“ – a velmi zřídka si uvědomujeme, že tato věcna, předmětná, vnější stránka skutečnosti zcela není skutečností celou, ba že dokonce není pro skutečnost základem. Skutečným základem veškeré skutečnosti jsou události a jejich schopnost navazovat, reagovat na jiné události, tj. jejich reaktivita.

10. Časoprostorové podmínky reagování

Reaktivita každé události (i té nejsložitější a nejkomplicovanější) je vždy omezena. Čím jsou dány její meze? Když jsem jednou přednášel na postgraduálním semináři profesoru J. B. Kozáka a O. Zicha o mém pojetí subjektu a jeho reaktivitě, prof. Kozák velmi šťastně formuloval tuto věc tak, že „reaktivita (události) má hrubý rastr“. Přirovnání čerpá z tiskařské techniky. Prohlédnete-li si lupou obrázek v novinách, uvidíte, že je složen ze samých teček, jejichž intenzita prochází řadou stupňů od naproste černi přes maličké bílé středy (tečky) a střední hodnoty, kde bílé a černé tečky jsou vyrovnány k maličkým černým tečkám, a nakonec k naprosto čistým (bílým) místům. Tomu se říká tisk fotografie přes rastr. Je zřejmé, že detaily původní fotografie mohou být v tisku podány jenom v závislosti na jemnosti, nebo hrubosti rastru, jehož je použito. Prohlédněte si několik obrázků z novin: čím je hlava člověka na obrázku menší, tím hůř je podána jeho podoba,

a v jedné chvíli už vůbec nelze poznat, že jde o hlavu. Podobně tomu je u reaktivity událostí: existuje cosi jako práh reaktivity – co jej nepřeskočí, na to událost nedovede a nemůže zareagovat. Můžeme mluvit o jakési citlivosti či vnímavosti (ovšem zase přeneseně, tento obraz čerpá z oboru mikrobiologie atd.). Ale vedle této vnitřní podmínky reagování existují také podmínky vnější, a těch si nyní povšimneme důkladněji.

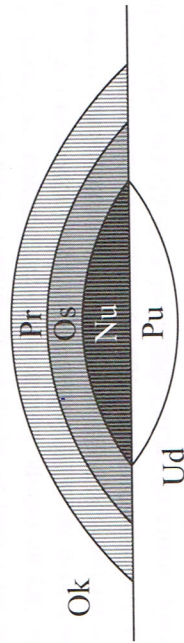
Odskočíme si pro názornost na chvíli do astronomie. Jaká je podmínka toho, že dnes žijící generace lidí zareaguje buď na nějaký obrovský výbuch hvězdy (apod.), která je nesmírně vzdálená, nebo že zachytí nějaký radiový signál (nebo jiný) vzdálené mimolidské civilizace? Vnitřní podmínkou je určitá úroveň inteligence, zájem o astrofyzikální a podobné jevy, znalost hvězdného nebe (tj. schopnost poznat, že se objevil nový svítilící bod), rozvinutá radiotechnika a schopnost dešifrovat zprávu v neznámém bodu (jazyce) apod. Ale existují také vnější podmínky. Jednou z nejkvalitnějších je správná koordinace mezi vzdáleností příslušného světelného nebo radiového zdroje a mezi dobou, která uplynula od vyslání světelného nebo radiového signálu. Řečeno sice ne zcela přesně, ale přehledně a srozumitelně pro naše účely: všechny události, které se ve vesmíru odehrály tak dávno, že signály z nich (šířící se maximální rychlostí c , tj. rychlostí světla) nemohly vzhledem k příslušným vzdálenostem dospět k naší zemi později než, řekněme, koncem minulého století, anebo naopak dosud nedorazily a nemohly dorazit, pak takové události nemohou být naší generací zaznamenány. O signálech, které byly zaznamenány dřívějšími generacemi, můžeme vědět z těchto záznamů. Odtud je dobře vidět, jak důležité je studium starších astronomických spisů. Proměny vzájemných postavení tzv. stálic, a tím i proměny obrazu tzv. souhvězdí mohou být přesně a soustavně sledovány jen srovnáváním fotografií hvězdné oblohy, časově od sebe hodně vzdálených (na staré kreslené obrazy hvězdného nebe už není takové spolehnouti).

Analogická je ovšem situace na rovině nejelementárnějších událostí. Ale jde ještě o něco dalšího. Signál, prostředkující náš kontakt se vzdálenou událostí ve vesmíru, je vlastně sám o sobě také událostí, vlastně obrovskou sérií událostí. My bychom

pochopitelně vůbec nemohli reagovat na nic tak vzdáleného, kdyby tady nebylo onoho mostu, jímž je světelný nebo radiový signál. U elementárních událostí ovšem musíme takový „most“ vyloučit a musíme uvažovat o přímém kontaktu primordiálních událostí, neboť jakýkoliv takový „most“ znamená jenom novou událost, s níž událost reagující musí vejít do přímého kontaktu. Časová i prostorová odlehlost se tu proto velmi zkracuje, ostatně zcela přiměřeně časoprostorové rozlehlosti události samé.

11. Okolí, prostředí, osvětí

Každá událost je obklopena obrovským množstvím jiných událostí, které představují její okolí. Z našeho hlediska náleží do tohoto okolí vše, co jsme my schopni rozeznat a postřehnout. Ale událost sama na většínu toho, co my dovedeme rozpoznat, nereaguje, protože toho není na své úrovni prostě schopna. Z toho, co je okolo události (= okolí), se proto pro událost vykrojí (vyloupne) to, co přece jenom nějak na událost působit může (působit = na událost může nějak zareagovat); tomuto užšímu okruhu, této redukované vrstvě okolí budeme říkat prostředí, protože do něho náleží jen to, co může být vztaženo k události jako ke středu, tj. co sama událost je schopna nějak k sobě jako ke středu vztáhnout.

Ud	Událost
Pu	Vnitřní stránka události (nepředmětná)
Nu	Vnější stránka události (předmětná)
Os	Osvětí události
Pr	Prostředí události
Ok	Okolí události

Obr. 4

A z prostředí samotného se zase vyloupne okruh ještě užší a omezenější, totiž okruh toho, na co událost aktuálně (přímo nebo nepřímo) reaguje, k čemu se aktuálně (tj. *hic et nunc*, zde a nyní) vztahuje a co vztahuje k sobě, na co navazuje, čeho se chápe, aby to alespoň zčásti včlenila do svého vlastního průběhu. Tomuto nej důležitějšímu okruhu kolem události budeme říkat osvětí, neboť to je část světa (ještě v nepřesném, nediferencovaném významu; později budeme říkat „svět“ něčemu jinému), kterou si událost osvojuje (osvojila). Schematicky znázorněno by to asi vypadalo jako obr. 4 na předchozí straně.

12. Příklad: atom vodíku a energetické kvantum

Pochopitelně jsou hranice jednotlivých okruhů schematicky zjednodušeny; ve skutečnosti se tyto okruhy navzájem překrývají a prostupují; také se stále proměňují – co je v jedné chvíli součástí okolí, může se stát částí osvětí, hned zase z osvětí vypadnout a opustit krátce nato i okolí. Uvedme příklad: z míst, která jsou dané události (resp. souboru událostí, který je tak strukturován a integrován, že představuje událost vyššího typu, jakou je třeba atom vodíku) značně vzdálená, se přibliží rychlostí *c* kvantum záření. To znamená, že toto energetické kvantum pronikne zprvu do okolí události. Existuje velká pravděpodobnost, že toto kvantum prolétne okolím události, aniž by po sobě zanechalo jakoukoli stopu. Může se však mimořádně a výjimečně stát, že kvantum pronikne až do prostředí, a dokonce do osvětí události. Kvantum se stává součástí osvětí události ve chvíli, kdy událost na kvantum zareaguje. Reakce (jakožto typ akce, jak si ještě ukážeme) je ovšem jakožto každé dění, každá událost založena ve vnitřním světě události, tedy nezvčetně, nepředmětně. Tento skutečný, pravý počátek reakce nemůžeme zvnějšíška zaznamenat ani kontrolovat. Známe však alespoň něco o tom, jak tato reakce vypadá zvenci. Událost, o níž mluvíme, tj. atom vodíku, dovede na energetické kvantum reagovat jenom několika základními způsoby, které tu nebudeme vyjmenovávat (ostatně ještě nejsou všechny známy). Jedním z nejběžnějších forem reakce atomu vodíku (a ostatně každého atomu) na energetické kvantum, jež proniklo

do jeho osvětlení, je pohlcení tohoto kvanta. Když se podaří atomu vodíku pohlít určité energetické kvantum (což záleží na povaze tohoto kvanta neméně než na atomu samotném), je výsledkem této reakce přeskok jediného elektronu atomu vodíku na dráhu o vyšší energii. Podle míry stability nebo labilité této nové dráhy elektronu obíhá elektron po této dráze delší, nebo kratší dobu. Během této doby je energetické kvantum udržováno pohlcené ve vnitřní stavbě atomu vodíku. V jeden okamžik však dojde k nové události, totiž k desintegraci systému, elektron přeskočí z vnější dráhy na jinou, vnitřní, bližší jádru, a zároveň uvolní určité energetické kvantum, buď stejné, nebo (většinou) jiné, než bylo ono původní, pohlcené. A toto kvantum prolétne obrovskou rychlostí (téměř c) prostředím i okolím atomu vodíku a zmizí někde v hlubinách vesmíru. Cestuje onou závratnou rychlostí tak dlouho, dokud nenarazí na nějaký nový atom, jemuž se podaří je opět pohlít. Jedna věc je důležitá: moderní fyzika nemá dosud prostředky, jimiž by dovedla najít nějaké stopy u atomu samého, z nichž by se dalo vyčíst, zda došlo k pohlcení nějakého energetického kvanta a potom zase k jeho uvolnění, jaké bylo ono pohlcené kvantum, kdy to bylo, jak dlouhá byla doba mezi pohlcením a uvolněním kvanta atd. Nelze vyloučit, že něco z toho bude možno v budoucnu zjišťovat. Naproti tomu víme poměrně velmi dobře o tom, jakou stopu si odnáší samo světelné (energetické) kvantum, uvolněné při přeskoku elektronu na vnitřní dráhu. Toto kvantum si totiž odnáší vlastnost, která je společná všem energetickým kvantům, uvolněným vodíkovými atomy. V hranolu se toto kvantum láme zcela charakteristickým způsobem, takže spolu s ostatními kvanty téhož původu vytváří onu známou vodíkovou čáru ve spektru. Událost, již je toto nové kvantum, tedy navazuje na jinou událost (značně komplikovanou), již je vodíkový atom, a nese na sobě charakteristický znak, jednoznačně poukazující na tento atom jakožto na svůj původ.

13. Komplikovanost reakce a její složky

Uvedený příklad je sice pěkný svou přehledností, ale má některé nedostatky z hlediska našemu cíli. Především jde o události velmi komplikované, zdaleka nikoli o primordiální rovinu. Dáte tu je

poněkud zatemněná otázka navazování či reagování, protože při vnějším pohledu uvolněné energetické kvantum je jakoby produktem určitého stavu vodíkového atomu, resp. vedlejším produktem změny jeho energetické roviny. Celé to je spíš otázka terminologie a ovšem také tradičního způsobu pohledu. Stejně oprávněně můžeme mluvit o události (resp. sérii událostí), již se původní energetické kvantum v několika postupných skocích proměňuje na kvantum výsledné, které na sobě nese stopy událostí, jimiž prošlo, tj. stopy setkání a konfrontace s určitým vodíkovým atomem. Přece však tu máme docela zvláštní příklad splynutí, integrace a opětného rozdělení, desintegrace dvou událostí. Co z toho můžeme vyvodit pro vztah nejjednodušších, tzv. primordiálních událostí?

Především jedno je zřejmé: aby mohla událost B reagovat na událost A, musí se s touto událostí nějak setkat, tj. událost A musí proniknout do osvětlení události B (eventuelně i obráceně), a událost B si musí alespoň něco z události A jakožto součásti svého osvětlení osvojit, tj. učinit to svým. Kdybychom to měli vyjádřit přesněji, museli bychom to říci asi takto: aby událost B mohla zareagovat na událost A, musí nejprve ze sebe vyjít, tj. sebe opustit (v nějakém smyslu, do určité míry), přejít do události A (nejde totiž o setkání, kde by se obě události jenom dotkly a hned se zase odloučily), něco z této události A si osvojit, vzít na sebe, přenést to do sebe jakožto do pozmeněné, poznamenané události B. Z toho však zcela jednoznačně vyplývá, že bezpodmínečným předpokladem navázání události B na událost A je schopnost události B 1) ze sebe vyjít, 2) zase se k sobě vrátit. Když ovšem událost ze sebe vyjde a zase se k sobě vrátí, toto vyjítí a tento návrat samy o sobě jsou jistými elementárnějšími událostmi než ona celková událost B. Nemůžeme přece ono dění zahrnout do oblasti vnitřní stránky, vnitřního světa události B, neboť pak by nemohlo dojít k žádnému setkání s událostí A (za předpokladu, že nemůžeme mluvit o skutečném setkání a navázání jedné události na druhou, pokud není kontrolovatelné i zvenčí; otázkou, zda může událost B reagovat na událost A cestou čistě vnitřní, bez prostřednictví jakéhokoli zpředmětnění, se budeme zabývat někdy jindy). Z toho plyne, že reaguje-li událost B na událost A takovým způsobem, že ze sebe vyjde (a pak se zase k sobě vrátí), nejde a nemůže jít v případě

události B o událost primordiální, ale o událost ve značné míře komplikovanou, v níž je integrováno a koordinováno několik událostí elementárnějších.

14. Struktura akce a její vztah k subjektu

Událost, jíž událost B zasahuje událost A, nazvěme akci události B. Protože tato akce je podobně jako pozdější návrat události B k sobě integrována a koordinována v rámci této události B, můžeme událost B jako vnitřně integrovanou a koordinovanou a jako schopnou se k sobě vracet a na sebe navazovat považovat za subjekt oné akce. Zeptejme se však nejdříve, jak by vypadala akce, která by nebyla koordinována žádným subjektem. Taková akce musí být nutně zahájena a rozvržena nepředemtně, nezvzněšeně, vnitřně, neboť se nemůže opřít o žádné integrující a koordinující centrum, subjekt, který má svou vnější i vnitřní stránku. Akce, která je akcí nějakého subjektu, je založena v jeho vnitřní stránce, probíhá směrem k předělu mezi vnitřní a vnější stránkou subjektu, sama se zvzvětšuje, zpředměňuje, opouští nakonec i vnější stránku subjektu, překračuje do osvětí subjektu, setkává se s předmětnou stránkou nějaké jiné události, jiného subjektu, zasahuje tuto „věc“, zásahem jí proměňuje, ale proměňuje jí i sebe samu, a buď se svým zásahem tak vyčerpá, že kromě předmětných zbytků, reziduí už nezbyvá nic – a pak taková akce vlastně přejde ve svůj účinek a „zhasne“ –, anebo je integrační a koordinací mohutnost subjektu tak mocná a účinná, že se některou svou složkou vrátí ke svému centru, přitahována silou subjektu. Tam, kde subjektu není, ovšem k ničemu takovému nedochází. A tak máme v takovém případě před sebou v akci čistý případ primordiální události.

15. Vznik subjektu

V našem předběžném zkoumání zbyvá vyřešit ještě jednu otázku. Kde se bere subjekt? Jak vzniká? Neboť je jasné, že komplikované stavby, struktury, jimiž existuje a trvá svět, jsou možné pouze díky schopnosti koordinace a integrace, jíž se vyznačují subjekty. Subjekt je ovšem sám událostí; je to událost, schopná nejenom

akci ve smyslu vyjítí ven, do vnějšího osvětí, ale zejména návratu k sobě, sebeobnovení, zůstávání u sebe, a tím trvání, přetrvávání, přežívání jednotlivých elementárnějších událostí, na jejichž základě ovšem jedině může subjekt vzniknout a trvat. Přčetl jsem si před několika dny v Čapkově *Povětrňi* tuto chytrou větu: „... paměť je látka, z níž je v nás utkána naše vlastní totožnost.“⁷ To platí v jisté obměně i o subjektu: kdyby nebylo v subjektu jisté elementární „paměti“, tj. kdyby subjekt nedovedl uprostřed své události, uprostřed svých proměn zachovávat svůj ideální střed, jímž integruje nejen svou vnější, ale také vnitřní stránku, nemohl by existovat. Problém vzniku a trvání subjektu tedy spočívá v problému, jak a čím je akce (která je sama o sobě elementárnější než každý subjekt a předchází mu) schopna se celá nezvrhnout v čirou vnějšnost, naprostou předmětnost, a tak se vytratit a zaniknout, ale chopit se znovu svého počátku, navázat sama na sebe a začít znovu nikoli jako těž primordiální událost, ale jako akce nějak navazující na předchozí, a tím už trochu pozměněná, jako akce, která není čirým počátkem, ale která už má jakousi minimální minulost, kraťoučkou vlastní historii, jakousi zcela nepatrnou paměť, nepatrný zárodek paměti. Akce sama o sobě je děním, ale subjekt už má jakýsi prázaredek vlastních dějin, vlastní historie. Akci proto musíme pojímat tak, aby byla schopna se takto k sobě vrátit.

⁷ K. Čapek, *Povětrňi*, Praha 1956, str. 238.